

УДК 342.1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Богдан Ольга Василівна

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії та історії права та держави
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Bogdan Olga

PhD in Laws, Associate Professor of the Department of
Theory and History of Law and State
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0002-8090-846X

DOI: 10.25313/2520-2308-2025-6-11158

ДОВІРА ТА ГЕТЕРАРХІЯ ЯК ОСНОВИ ПОСТВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ TRUST AND HETERARCHY AS THE FOUNDATIONS OF UKRAINE'S POST-WAR TRANSFORMATION

Анотація. Вступ. Повномасштабна агресія проти України виявила обмеженість ієрархічних моделей управління, водночас продемонструвавши надзвичайну здатність суспільства до самоорганізації та горизонтальної взаємодії. Цей досвід вказав на потенціал впровадження гетерархічної логіки організації суспільного та державного порядку. Аналіз довіри як основи гетерархічних структур, особливо в українському контексті, є вкрай актуальним. Введення поняття довіри до правознавства розширює розуміння правових норм та їх ефективності, оскільки міжособистісна довіра суттєво впливає на правозастосування. Концепція гетерархії розглядається як відповідь на невизначеність, передбачаючи множинні центри влади та гнучку координацію, що функціонують завдяки довірі та взаємному визнанню.

Мета. Метою цієї статті є обґрунтування довіри та гетерархії як фундаментальних засад поствоєнної трансформації України. Дослідження доповнюватиме правові знання в напрямі відкритої, діалогічної та ціннісно вмотивованої моделі правового устрою, присвячене довірі як ресурсу, гетерархії як формі, та праву як інструменту для якісно нової архітектури української державності.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних авторів, науково-практичні дослідження яких присвячені питанням довіри та гетерархії. Спираючись на міждисциплінарний підхід, було використано методи системного та концептуального аналізу для вивчення взаємозв'язку між довірою та формуванням гетерархічних структур.

Результати. Довіра визначена як базовий елемент соціальної взаємодії, що об'єднує морально-етичні, соціально-психологічні, когнітивні, економічні та аксіологічні аспекти. Вона є ключовим чинником трансформації правової системи, особливо в умовах низького рівня довіри до інституцій в Україні. Гетерархія, як альтернативна форма соціальної організації, характеризується множинністю центрів влади, гнучким перерозподілом повноважень та поліцентричною відповідальністю. Поствоєнна трансформація України потребує радикального переосмислення підходів до державного управління та правової системи, що включатиме інституціоналізацію нових форм представництва, управління та правової відповідальності на основі гетерархічної логіки. Розбудова поліцентричних моделей управління вимагає оновлення законодавчої бази щодо розподілу повноважень, адміністративної автономії та процедур горизонтальної координації, а також запровадження принципів відкритості, прозорості та ротацийного управління. Правова система має стати архітектором нової державної структури, здатної інституціоналізувати гетерархічну форму організації українського суспільства, ґрунтуючись на визнанні цінності довіри, гнучкості гетерархії та пріоритеті колективної участі у виробленні рішень.

Пропозиції. Подальші дослідження можуть зосередитись на розробці конкретних правових механізмів та моделей, що забезпечать ефективне впровадження гетерархічних принципів у різних сферах державного управління та суспільного життя України, а також на аналізі довгострокових соціально-економічних наслідків такої трансформації.

Ключові слова: довіра, гетерархія, поствоєнна трансформація, самоорганізація, врядування.

Summary. Introduction. The full-scale aggression against Ukraine has exposed the limitations of hierarchical governance models while simultaneously demonstrating the extraordinary capacity of Ukrainian society for self-organization and horizontal cooperation. This experience has revealed the potential for introducing a heterarchical logic of social and state organization. The

analysis of trust as a foundation of heterarchical structures, especially in the Ukrainian context, is of critical importance. The incorporation of the concept of trust into legal scholarship expands the understanding of legal norms and their effectiveness, since interpersonal trust significantly influences the implementation and enforcement of law. The concept of heterarchy is considered a response to uncertainty, entailing multiple centers of power and flexible coordination based on trust and mutual recognition.

Purpose. This article aims to substantiate trust and heterarchy as foundational principles for Ukraine's postwar transformation. The research contributes to legal scholarship by advancing an open, dialogical, and value-oriented model of legal order — viewing trust as a resource, heterarchy as a form, and law as an instrument for constructing a qualitatively new architecture of Ukrainian statehood.

Materials and methods. The study draws on works by domestic and foreign scholars whose research addresses the issues of trust and heterarchy. Employing an interdisciplinary approach, the article applies methods of systems and conceptual analysis to explore the interrelation between trust and the formation of heterarchical structures.

Results. Trust is identified as a fundamental component of social interaction, integrating moral-ethical, socio-psychological, cognitive, economic, and axiological dimensions. It is a key factor in the transformation of the legal system, particularly in conditions of low institutional trust in Ukraine. Heterarchy, as an alternative form of social organization, is characterized by multiple power centers, flexible redistribution of authority, and polycentric responsibility. Ukraine's postwar transformation requires a radical rethinking of approaches to governance and the legal system, including the institutionalization of new forms of representation, administration, and legal accountability based on heterarchical logic. The development of polycentric governance models calls for updates to the legislative framework regarding the distribution of authority, administrative autonomy, and mechanisms of horizontal coordination, as well as the implementation of principles of openness, transparency, and rotational leadership. The legal system must become the architect of a new state structure capable of institutionalizing a heterarchical form of social organization in Ukraine, grounded in the value of trust, the flexibility of heterarchy, and the priority of collective decision-making.

Discussion. Further research should focus on the development of specific legal mechanisms and models that would ensure the effective implementation of heterarchical principles across various domains of public administration and societal life in Ukraine, as well as on analyzing the long-term socio-economic consequences of such transformation.

Key words: trust, heterarchy, post-war transformation, self-organization, governance.

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія проти України, зумовила не лише колосальні матеріальні й демографічні втрати, але й спровокувала глибоку суспільну трансформацію. Поряд з ескалацією ризиків і невизначеністю, українське суспільство виявило здатність до надзвичайно ефективної самоорганізації, мобілізації та горизонтальної взаємодії. Цей досвід показав обмеженість класичних ієрархічних моделей управління, закладених ще в пострадянському устрої, та водночас відкрив перспективи впровадження альтернативної — гетерархічної — логіки організації суспільного і державного порядку.

Гетерархія — це форма управління, за якої будь-яка одиниця може керувати іншими або бути керованою іншими, залежно від обставин, і, отже, жодна одиниця не домінує над іншими. Етимологічно термін походить від грецьких слів *heteros*, що означає «інший», та *archein*, що означає «правити». Гетерархія має гнучку структуру, що складається з взаємозалежних одиниць, а відносини між цими одиницями характеризуються численними складними зв'язками, що створюють кругові, а не ієрархічні шляхи. Гетерархії найкраще описати як мережі суб'єктів, кожна з яких може складатися з однієї або кількох ієрархій, які по-різному ранжуються за різними показниками [1].

Проте гетерархія як форма мережевої, поліцен-тричної взаємодії не виникає на порожньому місці. Вона можлива винятково за наявності високого рівня довіри між учасниками взаємодії. Саме дові-

ра — як міжособистісна, так і колективна — виступає необхідною соціальною умовою для розгортання гетерархічних структур, оскільки за відсутності централізованого контролю саме довірчі очікування забезпечують координацію, стабільність і відповідальність. У цьому розумінні довіра — не просто соціальна емоція чи цінність, а структуроутворюючий фактор постіндустріального й посткризового суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика цього дослідження охоплює аналіз двох питань — довіри та гетерархії у площині права. Зокрема питання довіри було предметом дослідження українських дослідників різних напрямів — філософії (Л. Радіонова) [2], економіки (В. Кондрашова-Діденко, Л. Діденко [3], В. Фомішина [4]), соціології (О. Кузьмук [5], Н. Комих, Л. Колісник [6]), психології (Д. Лисенко [7]), довіри до органів влади (М. Чабанна [8], В. Новоселова [9], О. Токарчук [10], О. Ганьба, О. Басараб [11]). Тоді коли питання гетерархії є новим для української науки (М. Винницький [12]), а зарубіжні дослідники приділяють увагу цьому питанню, зокрема Е. Остром [13], В. МакКаллох [14], С. Старк [15], К. Крамлі [16], М. Хуттер, Г. Тойбнер [17]. Тому питання довіри, як основи для утворення гетерархічних структур, а особливо в українському контексті потребує уваги.

Актуальним постає питання введення категорії довіри до системи понять правознавства, що дозволяє розширити уявлення про природу правових норм, механізми правотворення та правозастосу-

вання. Більшість досліджень у правовій науці концентруються на довірі до інституцій — парламенту, уряду, суду. Водночас особливу цінність у процесі інституційної трансформації має саме довіра між членами суспільства — міжособистісна, горизонтальна, така, що не регулюється правовими нормами, але суттєво впливає на їхню ефективність. Аналіз цієї форми довіри дозволяє виявити слабкі місця у правовому регулюванні, запропонувати нові механізми узгодження дій, а відтак — удосконалити саму правову систему.

Концепція гетерархії можна розглядати як організаційний відгук суспільства на нові умови невизначеності. Вона передбачає існування не одного, а багатьох центрів влади; не субординацію, а співвіднесеність; не уніфікацію, а гнучку координацію. Така модель відповідає сучасним формам української самоорганізації — волонтерським ініціативам, горизонтальним бізнес-мережам, спільнотам територіальної оборони. Усі ці явища функціонують завдяки високому рівню довіри, взаємного визнання і готовності діяти без зовнішнього примусу.

Метою цієї статті є: обґрунтувати довіру та гетерархію як фундаментальні засади поствоєнної трансформації України, що доповнюватиме правові знання в напрямі відкритої, діалогічної та ціннісно вмотивованої моделі правового устрою. Дослідження присвячене довірі як ресурсу, гетерархії як формі, праву як інструменту, які в синтезі можуть забезпечити якісно нову архітектуру української державності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довіра є базовим елементом соціальної взаємодії, що набуває різних вимірів у філософії, соціології, економіці, психології та праві [3]. Вона поєднує морально-етичні, соціально-психологічні, когнітивні, економічні та аксіологічні аспекти.

У філософському дискурсі довіра розглядається як форма морального відношення, яка передбачає визнання іншого як автономного і відповідального суб'єкта. Це включає впевненість у дотриманні моральних зобов'язань, навіть за відсутності зовнішнього контролю. Така довіра ґрунтується не лише на знанні чи досвіді, а й на глибших ціннісних орієнтирах — справедливості, доброчесності, солідарності. У філософській традиції довіра розташовується в одному онтологічному ряді з вірою, надією та переконанням, і виступає основою суб'єктності особи [2]. Соціологічні підходи трактують довіру як інституційну основу соціального порядку. Н. Луман вказував, що довіра дозволяє зменшити складність соціальної системи, бо дозволяє діяти в умовах інформаційної невизначеності [18]. Сучасна соціологія диференціює міжособистісну довіру, яка базується на досвіді взаємодії, та інституційну довіру — до органів влади, правових норм, процедур [5]. Умовою стабільності демократичного суспільства є саме інституціоналізована довіра, яка створює ефект передбачуваності поведінки інших суб'єктів.

В економічній науці довіра розглядається як соціальний капітал, що дозволяє знизити транзакційні витрати, мінімізувати ризики й забезпечити стабільність ринкових угод. Якщо в класичних моделях homo economicus діє, керуючись особистою вигодою, то сучасні економічні підходи — зокрема, неінституціоналізм — наголошують, що в умовах високої довіри витрати на перевірку, контроль та примус суттєво знижуються. Ефективні ринки базуються на мережах довірчих відносин, де взаємні очікування формуються швидше за правові зобов'язання [13].

У психології довіра постає як внутрішній стан, що охоплює впевненість у собі (самодовіра), відкритість до іншого (інтерперсональна довіра) та здатність до ризику. Це стан взаємного визнання й емоційного прийняття, який формується в ранньому віці й еволюціонує разом із досвідом соціальної взаємодії. Вона є фундаментальною для розвитку особистості, психічного здоров'я й здатності до самореалізації [7]. Структура довіри складається з трьох взаємодоповнюваних компонентів: раціонального (очікування на основі знань і фактів), ірраціонального (віра у добрі наміри без об'єктивних гарантій), духовно-етичного (ціннісне визнання іншого як достойного довіри).

У періоди суспільної турбулентності та трансформацій довіра виконує роль стабілізаційного механізму, що забезпечує єдність, зменшує соціальну ентропію і формує підґрунтя для нових форм взаємодії.

У сучасному політичному дискурсі довіра розглядається як ключовий ресурс, що забезпечує стійкість політичної системи та легітимність публічної влади. Вона виконує не лише емоційну чи моральну функцію, а й інституційну — формуючи підґрунтя для прийняття владних рішень як законних, обґрунтованих і таких, що відповідають очікуванням суспільства [8]. Згідно з класичними концепціями суспільного договору (Гоббс, Локк, Руссо), саме довіра є тим соціальним капіталом, що дозволяє делегувати суверенітет державним інституціям, зберігаючи при цьому відчуття власної участі у процесах управління.

Політична довіра передбачає, з одного боку, впевненість у дієздатності державних органів, а з іншого — усвідомлене визнання за державою ролі гаранта спільного блага. У кризових ситуаціях, таких як війна або соціально-економічні потрясіння, політична довіра забезпечує внутрішню стабільність, легітимацію надзвичайних заходів і сприяє мобілізації суспільних ресурсів. У цьому контексті довіра функціонує не лише як етичне уявлення, а як структурний елемент політичного порядку, що дозволяє уникнути системного колапсу в умовах невизначеності.

Особливої актуальності зазначена категорія набуває в період постконфліктного відновлення. У таких умовах довіра розглядається як необхідна передумова для реалізації інституційної модернізації та проведення глибоких реформ. Відсутність суспільної довіри до нових або оновлених політичних інституцій перетворює реформаторські ініціативи

на технократичні механізми, позбавлені соціальної підтримки. Саме тому політика післявоєнного відновлення повинна передбачати не лише адміністративну та економічну ефективність, але й легітимність через зростання рівня громадянської довіри.

У межах правової науки поняття довіри постає як інтегральна категорія, що визначає не лише ефективність правового регулювання, а й легітимність самої системи права. На відміну від примусового характеру правових норм, довіра є тією підвалиною, яка забезпечує їх добровільне прийняття, соціальну значущість і стійкість у правосвідомості громадян. Таким чином, довіра до права виступає як структурна умова функціонування правової держави, де норми не просто виконуються, а визнаються справедливими та такими, що відповідають публічному інтересу.

Сьогодні українське суспільство відноситься до суспільств з низьким рівнем довіри до державних та суспільних інституцій. Низький рівень довіри до судової влади в Україні можна пояснити як недовірою до влади в цілому, так і специфічними причинами. Українським судам загалом довіряють менше, ніж політичній владі. Такі тенденції відрізняються від західно-європейських країн, де судам довіряють більше, ніж іншим гілкам влади [10; 11].

В українському контексті проблема довіри до судової системи є однією з найгостріших. Тривала історія політичного впливу на суд, корупційні практики, низький рівень прозорості процедур та відсутність ефективного механізму громадського контролю суттєво підірвали авторитет судової влади. Як зауважує В.Новоселова, ефективна стратегія відновлення довіри має ґрунтуватися на впровадженні нової операційної моделі правосуддя, яка фокусується на людиноцентричному підході та забезпеченні реального доступу громадян до правового захисту [9].

Таким чином, довіра до права та до державних та суспільних інституцій є не лише індикатором якості правової системи, а й одним з ключових чинників її подальшої трансформації. Умовою відновлення й утвердження довіри виступає не лише структурне реформування державних інституцій, але й забезпечення її моральної та соціальної легітимності в очах громадян.

Наразі зростає інтерес до альтернативних форм соціальної організації, які не зводяться до жорстких ієрархічних структур. Особливу увагу привертає концепт гетерархії — складної адаптивної системи, у якій співіснують і взаємодіють множинні, часто суперечливі принципи оцінювання, управління та прийняття рішень. Гетерархія передбачає мережеву взаємодію елементів, що не підпорядковуються єдиному центру влади, а змінюють свої позиції залежно від ситуаційного контексту. Це поняття вперше було запропоновано нейрофізіологом В. МакКаллохом [14], а згодом адаптоване до економіко-соціальних наук у працях Д. Старка [15], К. Крамлі [16], Е. Остром [13] та інших дослідників.

Відповідно до досліджень К. Крамлі [16; 3–4], гетерархія є формою організації, в якій елементи не мають фіксованого рангу або можуть бути впорядковані за різними критеріями залежно від контексту. Крім того, гетерархія не виключає ієрархії, а співіснує з нею в динамічному взаємозв'язку. Соціальні структури можуть переходити від одного типу до іншого в часі або просторі, що особливо важливо для розуміння державних трансформацій. Ще однією важливою рисою гетерархії є її здатність до саморегуляції та адаптації: такі системи функціонують на межі порядку і хаосу, зберігаючи при цьому високу ефективність.

Дослідження Нобелівської лауреатки Е. Остром демонструють, що поліцентричні структури управління, які не мають централізованого домінування, забезпечують вищу якість послуг, зокрема в сферах водопостачання та громадської безпеки. Е.Остром доводить, що множинні центри прийняття рішень дозволяють адаптувати політику до локального контексту, забезпечуючи гнучкість та ефективність без втрати відповідальності, однак лише у випадках наявності довіри між суб'єктами [13, с. 659].

У міжнародному праві та соціології права гетерархія виявляється у формі правового плюралізму, коли одночасно діють кілька нормативних систем, що можуть вступати у конфлікт. Ці парадоксальні ситуації, за визначенням М. Хуттера і Г. Тойбнера, здатні провокувати організації на створення гібридних форм управління, які перетворюють зовнішні суперечності у внутрішньо керовані протиріччя. Таким чином, гетерархія функціонує як механізм інституційної адаптації в умовах нормативної множинності та ціннісної фрагментації [17].

У роботах Д. Старка гетерархія розглядається не лише як структурна модель, а й як джерело підприємницького потенціалу. Він стверджує, що саме конфлікт між різними логіками оцінювання — наприклад, між ефективністю й справедливістю, комерційною вартістю й соціальною значущістю — створює ситуацію невизначеності, яку можна інституційно використовувати для інновацій та змін. Гетерархічні системи, у яких співіснують кілька порядків цінностей, виявляються не слабкішими, а навпаки — більш продуктивними завдяки збереженню внутрішньої множинності й відкритості [15; 19].

Складна ситуація, в якій опинилася Україна, стала потужним каталізатором суспільних змін, серед яких особливе місце посідає феномен масової самоорганізації населення. Війна виявила несподівану гнучкість та адаптивність українського суспільства, яке у відповідь на системні загрози продемонструвало високу здатність до горизонтальної мобілізації. У таких умовах проявилися ознаки гетерархічної організації суспільних практик, що виявилися більш ефективними за класичні ієрархічні моделі. За концепцією П. Штомпки, довіра має реляційний компонент, психологічний і культурний, та є потужним ресурсом для гуртування суспільства [6].

Соціолог М. Винницький звертає увагу на те, що українці мають природну схильність до об'єднання в малі мережеві структури, уникаючи жорстких форм вертикального підпорядкування. Він зазначає, що в умовах війни суспільство почало діяти не як централізована машина, а як множина автономних одиниць, здатних до координації на основі спільних цінностей, взаємної довіри та ситуативного лідерства. Саме ця форма організації, за його словами, ближча до моделі гетерархії, аніж до класичної ієрархії [12].

На практиці гетерархічні риси чітко простежуються у феномені українського волонтерського руху. Від початку повномасштабного вторгнення тисячі ініціатив — від місцевих громад до глобальних діаспорних мереж — почали взаємодіяти без централізованого координування, забезпечуючи постачання амуніції, гуманітарної допомоги, медичного забезпечення та інноваційних технологічних рішень для армії. Ці ініціативи часто співпрацюють, будучи рівноправними партнерами, й ухвалюють рішення колегіально або через неформальні канали довіри.

Схожі ознаки має структура Сил територіальної оборони (ТРО), що, незважаючи на формальну військову ієрархію, у багатьох випадках функціонує як мережа ініціативних громадян, готових до дій на локальному рівні. Тут проявилися ситуативна гнучкість, відповідальність перед спільнотою, адаптивне лідерство — ключові характеристики гетерархії.

Іншим прикладом є горизонтальні бізнес-мережі, які активізувалися в умовах війни. Йдеться про тимчасові або постійні об'єднання підприємств, стартапів, виробників, які діяли за логікою спільної мети та взаємодопомоги, а не централізованого управління. Бізнеси об'єднувались для спільного виробництва дронів, бронежилетів, обміну логістикою та технологіями.

Отже насамперед, гетерархічні практики виявилися ефективною реакцією на системну кризу, особливо в умовах браку часу, ресурсів і чітких управлінських інструкцій. По-друге, вони базуються на високому рівні міжособистісної довіри, громадянської свідомості та ціннісної єдності. По-третє, ця форма організації показала здатність до масштабування без втрати ефективності, що є характерною ознакою складних адаптивних систем.

У контексті поствоєнного реформування України вбачається значний потенціал інституціоналізації таких форм. Зокрема, це може стосуватися модернізації адміністративного управління через впровадження поліцентричних моделей; формування нових форм публічної участі, з акцентом на колегіальність і делеговану відповідальність; розвитку локальних ініціатив як основи для національних політик.

Як підкреслює К. Крамлі, гетерархія дає змогу по-новому осмислити владу як багатовимірне явище, пов'язане з постійним переосмисленням ціннос-

тей, легітимності та рішень. Це підкреслює не лише структурну, а й ціннісну гнучкість гетерархічних систем, яка є особливо важливою у процесі постконфліктної перебудови держави [16, ст. 4].

Інституціоналізація гетерархічних форм не повинна означати їх бюрократизацію. Навпаки, йдеться про створення нормативно й організаційно сприятливих умов для їх збереження та розвитку в межах формальної системи. У цьому сенсі війна виступила не лише як катастрофа, а й як поле реалізації нових організаційних моделей, що можуть стати основою для нової соціальної угоди в Україні.

В умовах глибокої соціальної трансформації, спричиненої війною, перед Україною постає необхідність радикального переосмислення підходів до побудови державного управління та правової системи. Масовий досвід самоорганізації, горизонтальної мобілізації та гнучкої взаємодії між громадянами виявив обмеження традиційної ієрархічної моделі держави, сформованої в межах пострадянської адміністративної логіки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває потреба в інституціоналізації нових форм представництва, управління і правової відповідальності, які мають враховувати гетерархічну логіку координації соціальної дії.

Трансформація форм представництва вимагає зміщення акценту з виключно делегативних механізмів (вибори, партії, парламент) до учасницьких та колегіальних структур, які дозволяють громадянам брати участь у формуванні рішень без посередництва формалізованих інститутів. Йде мова про розвиток дорадчих рад, громадських комітетів, цифрових платформ участі, локальних ініціатив з делегованими повноваженнями. Такі структури можуть стати формою правової фіксації горизонтальних механізмів, які вже діють де-факто.

Інституціоналізація гетерархічних принципів у державному управлінні передбачає розбудову поліцентричних моделей управління, у яких прийняття рішень здійснюється не централізовано, а через взаємодію багатьох акторів із взаємними повноваженнями. У правовому аспекті це вимагає оновлення законодавчої бази в частині розподілу повноважень, адміністративної автономії, забезпечення процедур горизонтальної координації. Не менш важливим є запровадження принципів відкритості, прозорості та ротатійного управління в системах, що мають справу з публічними ресурсами.

Гетерархічне управління не заперечує необхідності відповідальності та правового порядку. Навпаки, воно передбачає встановлення механізмів зворотного зв'язку, посилення прозорості ухвалення рішень, підзвітність не лише в ієрархічному, а й у горизонтальному вимірі — перед громадянським суспільством, локальними спільнотами, професійними колами.

Однак інституціоналізація таких нових форм несе низку ризиків, які потребують спеціального

правового врегулювання. Фрагментація управлінської системи може призвести до конфліктів повноважень, дублювання функцій, інституційного паралічу. Популістська інтерпретація участі без відповідної експертизи чи процедур може призвести до рішень, що суперечать довгостроковому суспільному інтересу. Зловживання механізмами гнучкості в умовах нестабільності може загрожувати формуванню нових форм неформальної влади, що не підлягає контролю.

Для нейтралізації цих ризиків необхідно розробити правові рамки поліцентричного управління, які передбачають розмежування повноважень, чіткі механізми координації, процедури врегулювання міжінституційних конфліктів. Також потрібно закріпити мінімальні стандарти прозорості та доброчесності для всіх форм участі в управлінні. Забезпечення нормативного підґрунтя для легітимації нових форм колективного суб'єкта, зокрема через запровадження інституту спільнот як правосуб'єктних одиниць у сфері публічного управління допоможе уникнути ризиків.

Таким чином, правова система має відіграти не лише роль механізму закріплення нових форм взаємодії, але й архітектора нової державної структури, яка здатна інституціоналізувати те, що виникло у відповідь на виклик — гетерархічну форму організації українського суспільства. Це трансформація не лише інституцій, а й уявлень про справедливість, легітимність, представництво й загальне благо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У цій статті було здійснено міждисциплінарне дослідження феноменів довіри та гетерархії як ключових засад поствоєнної трансформації української держави. Аналіз показав, що сучасні виклики, зумовлені війною, виявили не лише функціональні обмеження ієрархічних моделей управління, а й значний потенціал суспільства до самоорганізації та взаємодії на основі горизонтальних зв'язків. У процесі дослідження було доведено, що гетерархія неможлива без довіри, оскільки в умовах відсутності централізованого контролю саме довіра виступає головним регулятором поведінки, координації дій і відповідальності. Ця залежність має бути врахована як у теоретичному переосмисленні понять держави і права, так і у практичному проектуванні поствоєнної інституційної реформи.

Довіра це багатовимірна категорія, що поєднує морально-етичний, соціально-психологічний, економічний і правовий виміри. Не лише інституційна, але і міжособистісна довіра має становити основу

нової моделі солідарності, співучасті та громадянського залучення у всі суспільні процеси. У свою чергу, гетерархія є організаційною альтернативою ієрархії, що передбачає множинність центрів ухвалення рішень, гнучкий перерозподіл повноважень та поліцентричну відповідальність. Саме використання гетерархічного підходу у створенні нових чи реформуванні старих громадських та державних інститутів може впливати на якість життя громадян.

Прикладом реальної дії гетерархічних механізмів стали українські практики під час війни — волонтерські ініціативи, територіальна оборона, горизонтальні бізнес-мережі. Ці приклади підтвердили, що українське суспільство здатне діяти як складна адаптивна система, де ефективність досягається не завдяки централізації, а через довіру, взаємозалежність і колегіальність.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що подальша правова та інституційна трансформація України потребує комплексного переосмислення підходів до представництва, зокрема інтеграції механізмів широкої громадської участі та колегіального ухвалення рішень. Це має супроводжуватися поступовим зародженням гетерархічних принципів у систему державного управління, які передбачатимуть поліцентричну організацію влади та ротаційність повноважень як альтернативу жорсткій вертикалі. Водночас особливій уваги потребує розбудова правової інфраструктури, здатної підтримувати й відтворювати суспільну довіру через прозорість процедур, відкритість інституцій, підзвітність органів публічної влади та доброчесність їх представників. Усі ці процеси мають враховувати потенційні ризики — зокрема, фрагментацію управлінської системи, неефективність координації та зростання популізму, які можуть стати наслідком недосконалого впровадження гетерархічних форм без належної нормативної та процедурної підтримки.

Таким чином, поствоєнна трансформація України не може зводитись до відновлення старих структур, а має передбачати їх модифікацію чи побудову нової моделі держави, яка ґрунтується на визнанні цінності довіри, гнучкості гетерархії та пріоритеті колективної участі у виробленні рішень.

Подальші дослідження можуть зосередитись на розробці конкретних правових механізмів та моделей, що забезпечать ефективне впровадження гетерархічних принципів у різних сферах державного управління та суспільного життя України, а також на аналізі довгострокових соціально-економічних наслідків такої трансформації.

Література

1. *Heterarchy. Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/heterarchy> (дата звернення: 30.06.2025).
2. Радіонова Л. О. Філософські витoki категорії «довіра». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Теорія культури та філософія науки. 2012. № 1011. С. 48–52.
3. Кондрашова-Діденко В. І., Діденко Л. В. Довіра: поліваріантність смислів. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2010. № 22. С. 30–38. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2010_22/Zb22_04.pdf (дата звернення: 30.06.2025).
4. Фомішина В. М. Розвиток сучасних економічних систем: гетерархія споживання і заощадження. *Вісник Одеського національного університету*. 2015. Т. 20, № 2. С. 112–118.
5. Кузьмук О. М. Теоретична інтерпретація концепту довіри в соціології. *Грані*. 2015. № 5. С. 42–45.
6. Комих Н. Г., Колісник Л. О. Довіра як ресурс згуртування суспільства під час війни (теоретична матриця аналізу). 2024. Ч. 1. С. 151–153. DOI: 10.31733/15-03-2024/1/151-153.
7. Лисенко Д. П. Довіра як соціально-психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. Вип. 3. С. 123–126.
8. Чабанна М. Довіра до політичних інститутів: передумови та наслідки для демократії. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кура-са НАН України, 2014. 102 с.
9. Новоселова В. В. Підтримання довіри до судової влади в зарубіжних країнах: досвід для України. *Право і суспільство*. 2017. № 5 (ч. 2). С. 39–44. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_2/11.pdf (дата звернення: 30.06.2025).
10. Токарчук О. В. Чинники зміцнення довіри суспільства до судової гілки влади. С. 49–51. URL: http://eprints.library.odku.edu.ua/id/eprint/13267/1/mizh_nauk_prak_konf_17.05.2024.pdf#page=49 (дата звернення: 30.06.2025).
11. Ганьба О., Басараб О. Внутрішня форма вияву довіри до правоохоронних органів України: теоретико-правовий контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4704/1/Vnutrishnia%20forma%20vyjavu%20doviry.pdf> (дата звернення: 30.06.2025).
12. Винницький М. Як наша перемога має змінити інститути. *CASE Україна*. 2022. URL: <https://case-ukraine.com.ua/publications/yak-nasha-peremoga-maye-zmynity-instytutsiy/> (дата звернення: 30.06.2025).
13. Ostrom E. Beyond markets and states: Polycentric governance of complex economic systems. *American Economic Review*. 2010. Vol. 100, No. 3. P. 641–672. DOI: 10.1257/aer.100.3.641.
14. McCulloch W. S. A heterarchy of values determined by the topology of nervous nets. *Bulletin of Mathematical Biophysics*. 1945. Vol. 7. P. 89–93. Reprinted in: McCulloch W. S. *Embodiments of mind*. Cambridge (MA): MIT Press, 1988.
15. Stark D. The sense of dissonance: Accounts of worth in economic life. Princeton: Princeton University Press, 2009. <https://doi.org/10.1515/9781400831005>.
16. Crumley C. L. Heterarchy and the analysis of complex societies. *Archeological Papers of the American Anthropological Association*. 1995. Vol. 6, No. 1. P. 1–5. <https://doi.org/10.1525/ap3a.1995.6.1.1>.
17. Teubner G., Hutter M. The parasitic role of hybrids. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 1993. Vol. 149, No. 4. P. 706–715.
18. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / пер. з нім. М. Бойченко, В. Кебуладзе. Київ : Дух і літера, 2011. 336 с.

References

1. *Heterarchy. Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/heterarchy>.
2. Radionova L. O. Filosofski vytoky katehorii “dovira”. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Teoriia kultury ta filosofiia nauky*. 2012. № 1011. S. 48–52 [in Ukrainian].
3. Kondrashova-Didenko V. I., Didenko L. V. Dovira: polivariantnist smysliv. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. 2010. № 22. S. 30–38. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2010_22/Zb22_04.pdf [in Ukrainian].
4. Fomishyna V. M. Rozvytok suchasnykh ekonomichnykh system: heterarkhiia spozhyvannia i zaoshchadzhennia. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu*. 2015. T. 20, № 2. S. 112–118 [in Ukrainian].
5. Kuzmuk O. M. Teoretychna interpretatsiia kontseptu dovira v sotsiologii. *Hrani*. 2015. № 5. S. 42–45 [in Ukrainian].
6. Komykh N. H., Kolisnyk L. O. Dovira yak resurs zghurtuvannia suspilstva pid chas viiny (teoretychna matrytsia analizu). 2024. Ch.1.S.151–153. DOI: 10.31733/15-03-2024/1/151-153 [in Ukrainian].
7. Lysenko D. P. Dovira yak sotsialno-psykholohichniy fenomen. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*. 2018. Vyp. 3. S. 123–126 [in Ukrainian].
8. Chabanna M. Dovira do politychnykh instytutiv: peredumovy ta naslidky dlia demokratii. K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. 102 s. [in Ukrainian].
9. Novoselova V. V. Pidtrymannia doviry do sudovoi vlady v zarubizhnykh krainakh: dosvid dlia Ukrainy. *Pravo i suspilstvo*. 2017. № 5 (ch. 2). S. 39–44. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_2/11.pdf [in Ukrainian].
10. Tokarchuk O. V. Chynnyky zmitsnennia doviry suspilstva do sudovoi hilyky vlady. S. 49–51. URL: http://eprints.library.odku.edu.ua/id/eprint/13267/1/mizh_nauk_prak_konf_17.05.2024.pdf#page=49 [in Ukrainian].

11. Hanba O., Basarab O. Vnutrishnia forma vyjavu doviry do pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy: teoretyko-pravovyi kontekst. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2024. URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4704/1/Vnutrishnia%20forma%20vyjavu%20doviry.pdf> [in Ukrainian].
12. Vynnytskyi M. Yak nasha peremoha maie zminyty instytuty. *CASE Ukraina*. 2022. URL: <https://case-ukraine.com.ua/publications/yak-nasha-peremoga-maye-zminyty-instytutsiyi/> [in Ukrainian].
13. Ostrom E. Beyond markets and states: Polycentric governance of complex economic systems. *American Economic Review*. 2010. Vol. 100, No. 3. P. 641–672. DOI: 10.1257/aer.100.3.641.
14. McCulloch W. S. A heterarchy of values determined by the topology of nervous nets. *Bulletin of Mathematical Biophysics*. 1945. Vol. 7. P. 89–93. Reprinted in: McCulloch W. S. *Embodiments of mind*. Cambridge (MA): MIT Press, 1988.
15. Stark D. *The sense of dissonance: Accounts of worth in economic life*. Princeton: Princeton University Press, 2009. <https://doi.org/10.1515/9781400831005>.
16. Crumley C. L. Heterarchy and the analysis of complex societies. *Archeological Papers of the American Anthropological Association*. 1995. Vol. 6, No. 1. P. 1–5. DOI: 10.1525/ap3a.1995.6.1.1.
17. Teubner G., Hutter M. The parasitic role of hybrids. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 1993. Vol. 149, No. 4. P. 706–715.
18. Luman N. Poniattia tsili i systemna ratsionalnist: shchodo funktzii tsilei u sotsialnykh systemakh / per. z nim. M. Boichenko, V. Kebuladze. Kyiv: Dukh i litera, 2011. 336 s. [in Ukrainian].